

הרב יצחק אריה הלוי מגדל חבר המכון הגבוה לתלמוד ע"ש ברן

בענין טבילת אצבע מפגלת

איתא בזבחים (יג):

א"ר יהודה בריה דרבי חייא שמעתי שטבילת אצבע מפגלת בחטאת פנימית שמעה אילפא אמרה קמיה דרב פדא אמר כלום למדנו פיגול אלא משלמים מה שלמים אין טבילת אצבע מפגלת בהן אף חטאת אין טבילת אצבע מפגלת בהן וכי הכל משלמים למדו אי מה שלמים שלא לשמן אין מוציא מידי פיגול אף חטאת שלא לשמה אין מוציא מידי פיגול אלא מאי אית לך למימר מרבויה דקראי קאתיא [ה"נ מרבויה דקרא קאתי].

ויש להבין האם טבילת אצבע נכללת בעבודת הולכה או זריקה או ד"א. ועוד, האם השאלה אם טבילת אצבע מפגלת תלויה בשאלה אם אמרינן הולכה שלא ברגל שמה הולכה או לא?

מהסוגיא הנ"ל (ובפרט מדנקט ה"נ כיון דלא סגי דלא עביד לה על כרחי' היינו הולכה) לכאורה משמע דטבילת אצבע היא בגדר הולכה (וע' בזבח תודה ד"ה שטבילת, ובאבן האזל פרק יא מהל' פסה"מ הל' א). אבל א"כ צ"ע על הרמב"ם, שהרי הוא פסק (בפ"א מהל' פסה"מ הל' כג) דהולכה שלא ברגל לא שמה הלכה, ובכ"ז פסק (שם פי"ז הל"ג) דטבילת אצבע מפגלת. וז"ל הרמב"ם, טבילת אצבע בדם החטאות הפנימיות מפגלת. כיצד חשב בשעת טבילת אצבע בדם מחשבת הזמן, הרי זה כמחשב בשעת הזייה, עכ"ל.

ולפום ריהטא י"ל דמשו"ה כתב לבסוף דהרי זה כמחשב בשעת הזייה, דהוא ס"ל דטבילת אצבע הויא בכלל זריקה ולא הולכה. וממילא מובן איך היא מפגלת אע"פ שהולכה שלא ברגל לא שמה הולכה. אבל לפ"ז קשה בתרתי: חדא, הרי כל הסוגיא לא משמע הכי, אלא דטבילת

אצבע בכלל הולכה היא. ועוד, א"כ הרי הרמב"ם סותר משנתו. דהרי איתא במנחות (יג:): א"ר ינאי ליקוט לבונה בזר פסול מ"ט א"ר ירמיה משום הולכה נגעו בה קסבר הולכה שלא ברגל שמה הולכה והולכה בזר פסולה, ע"כ.

ולכאורה אם ננקוט דהולכה שלא ברגל לא שמה הולכה, הסוגיא במנחות איננה להלכה. אבל הרמב"ם (שם פ"א הל"א) הביא גמ' זו, וז"ל, כל המנחות שקמצן אחד מן הפסולין לעבודה הרי הם פסולות. וכן אם לקט הלבונה פסל אע"פ שלא קמץ, עכ"ל.

והפלא הוא שהרמב"ם פסק דהולכה שלא ברגל לא שמה הולכה, וכנ"ל, וא"כ מדוע הביא דין זה דליקוט לבונה בזר פסול?

ועי' במשנה למלך (שם) שר"ל דהרמב"ם לא גרס הש"מ במנחות, וס"ל להרמב"ם דהשאלה של ליקוט לבונה בזר תלויה רק אי סגיא בלא"ה או לא. וז"ל המל"מ, וטעמא דמלתא משום דהני כיון דלא סגיא בלאו הכי עבודות חשובות הם ומצותם בכך שצריך ללקט הלבונה ולטבול האצבע, עכ"ל.

אבל בזבח תודה כתב אפשרות אחרת, דתלוי אי הוי דרכו בכך או לא. אם דרכו בכך, א"כ דינו כהולכה ברגל. ובליקוט לבונה וטבילת אצבע, הדרך היא בכה"ג, וממילא הרמב"ם נקט שדינם כהולכה ברגל. ובזה (וע"ש בזבח תודה דהביא הגמ' בפסחים שנביא להלן) ג"כ יש ליישב עוד מש"כ הרמב"ם לגבי קרבן פסח. דהא לך לשון הגמרא בפסחים (סד:), נותנו לחבירו שמעת מינה הולכה שלא ברגל הויא הולכה דילמא הוא נייד פורתא ואלא מאי קמ"ל הא קמשמע לן ברב עם הדרת מלך, ע"כ.

והרמב"ם (בפ"א מהל' ק"פ הל' יד) הביא גמ' זו, וז"ל, שחט השוחט וקיבל הכהן נותנו לחבירו וחבירו לחבירו כדי שיתעסקו רבים במצוה עד שיגיע הדם אצל כהן הקרוב למזבח, עכ"ל.

וקשה, דלפי מה שפסק הרמב"ם דהולכה שלא ברגל לא שמה הולכה, היה לו להרמב"ם להביא האוקימתא ד"נייד פורתא". וכבר עמד ע"ז הלחם משנה (שם), ותירץ דסמך הרמב"ם על מ"ש במקומו דהולכה שלא ברגל לא שמה הולכה, ובודאי דהכא איירי בנייד דאל"כ הוי הולכה שלא ברגל. אבל לפי ביאורו של הזבח תודה הנ"ל יש לנו ג"כ תירוץ לזה,

דלכך השמיט הרמב"ם אוקימתא דנייד פורתא משום דכיון דזה דרכו ה"ל כהולכה ברגל. וע"ע מה יעשה המל"מ עם הגמ' בפסחים הנ"ל. [וע"ע בשפ"א (זבחים יג): שכתב כעין דברי הזבח תודה, "דכיון דעיקר המצוה כאן ע"י הולכה זו שלא ברגל פשיטא דהוי הולכה."]

ולגבי השאלה אם טבילת אצבע היא בכלל זריקה או הולכה, כתב הגרי"ז (בחידושו בסוגיין; וע"ע בחידושו למנחות שם) שטבילת אצבע חשיבא עבודה בפני עצמה, אלא דלגבי הילפותא דפיגול דצריך ללמוד משלמים היא נכללת בעבודת הולכה. אך כל הסוגיא אזלא אליבא דמ"ד הולכה שלא ברגל הויא הולכה, וממילא כללו טבילת אצבע בהדי הולכה, אבל מכיון שהרמב"ם פסק דלא שמה הולכה, הוצרך לכלול בעבודה אחרת לגבי פיגול, וא"כ שפיר פסק הרמב"ם דהוי בכלל הזייה.

וע' בקרן אורה (טו.) שכתב דטבילת אצבע עבודה לעצמה היא, ולא מיגררא בתר הולכה כולה, והיינו משום דכתיב וטבל. [ובחזו"א (קדשים א:יד) כתב אודות טבילת אצבע אי היא דומה להושטת יד (הולכה זוטרטא) כדלקמן (טו.), ושאינה בכלל הולכה אלא עבודה מיוחדת, שהרי אין הטבילה רק הכשר להולכה ומ"מ מסקינן דהוי בכלל הולכה, ע"ש.]

וע' בזבח תודה דיש לו דרך אחרת בזה. השאלה אי טבילת אצבע הויא בכלל הולכה או זריקה היא גופה התירוץ להרמב"ם, וגם עפ"ז יש להבין למה הוסיף הרמב"ם "כמחשב בשעת הזייה." דכיון דידעינן דד' זריקות שבחטאות הפנימיות כולן מעכבות זא"ז במזבח הפנימי, ובכל זריקה וזריקה בעינן טבילה בפנ"ע, א"כ האם אמרינן דמתפגל ע"י טבילה אחת דומיא דהולכה, דמה מצינו בהולכה דלא בעינן שיחשוב בכל משך ההולכה וא"כ ה"ה בנד"ד, דאפילו בזריקה א' מפגלת. א"ד י"ל דכיון דהטבילה צורך הזריקה היא א"כ הו"ל כזריקה, ואינו פיגול עד שיחשוב בכל הד'. וע"פ סוגיין יש לתרץ לשונו של הרמב"ם, דאינו ר"ל דטבילת אצבע הויא בכלל זריקה, אלא שבדין הקודם כתב הרמב"ם דאינו פיגול בחטאות הפנימיות אא"כ חישב בכל ד' הזיות משום דמעכבין זא"ז ואין מפגלין בחצי מתיר, וכדי שלא נטעה בטבילת אצבע ונחשוב דדי כשחישב בזריקה א', ע"כ כתב דהוי כמחשב בשעת הזייה, וכוונתו דבעינן שיחשוב מחשבת פיגול בכל ד' הטבילות, דלא עדיף מהזייה גופא כיון דכולם מעכבין זא"ז.

ויש הרבה נ"מ אי טבילת אצבע היא בכלל הולכה או זריקה. א' מהם כתב הקר"א (והזבח תודה) לגבי שינוי בעלים, דאי הוי בכלל הולכה אז אין שינוי בעלים בטבילת אצבע (לרש"י ותוס' ודלא כהרמב"ם, ששיטת הרמב"ם בשינוי בעלים היא דלא בעינן ע"מ לזרוק). וכתב במנחת אברהם (בסוגיין בזבחים) דלפי הגרי"ז אין נ"מ כזו, דאינה בכלל זריקה אף להרמב"ם.

ועוד רצה הגרי"ז (הו"ד במנח"א בסוגיין, אות ב) ע"פ דרכו ליישב קושיית תוס' לעיל (ד: ד"ה רב אשי) וז"ל התוס' שם, תימה למה לי קרא לשינוי בעלים בזריקה, הא אפי' שאר עבודות לא מיפסלי אלא בשוחט על מנת לזרוק כ"ש זורק עצמו [דבעינן] שם בעלים, עכ"ל.

אבל אי אמרינן טבילת אצבע הויא עבודה בפנ"ע, אז צריכים פסוק. וז"ל ותירץ הגרי"ז דנפ"מ בטבילת אצבע דהשוחט ע"מ לעשות טבילת אצבע שלא לשם בעליו אין פוסל דלית ביה זריקה, וע"ז בעי קרא דאפשר לחשוב מחשבת ש"ב בטבילת אצבע על הזריקה ע"כ.

עוד צ"ב אי טבילת אצבע ג"כ מתפגלת. דבמהשך הסוגיא (יג): איתא, לימא כתנאי דתני חדא טבילת אצבע מפגלת בחטאת ותניא אידך לא מפגלת ולא מתפגלת, ע"כ.

ולא ברור מה סובר הת"ק לגבי מתפגלת. והמשנה למלך (שם יז:ג) כתב, וז"ל, ודע דאליבא דכ"ע טבילת אצבע אינה מתפגלת שאם שחט או קבל או הוליך לטבול אצבעו למחר לא חשיב פגול משום דלא הוי לא אכילת אדם ולא אכילת מזבח וברייתא דנקט ולא מתפגלת כדי נסבה דליכא מאן דפליג עליה אלא נקטיה לדוגמא בעלמא כשם שאינה מתפגלת כך אינה מפגלת, עכ"ל.

אבל הזבח תודה כתב דיכול להיות טבילת אצבע מתפגלת. דאף אם נימא דהויא בכלל הולכה, ובהולכה קיי"ל דאי שחט או קיבל ע"מ להוליך הדם למחר לא חשיב פיגול, הכא כיון שעושה הטבילה כשהוא עומד אצל המזבח כדי להזות עליו א"כ כשמחשב על הדם למחר הוי כמחשב לזרוק למחר. וסיים שם דאפשר דזהו ג"כ כוונת הרמב"ם במה שסיים דבריו "כמחשב בשעת הזייה" כדי ללמוד מזה טבילת אצבע ג"כ מתפגלת.

[ועוד כתב דלפ"ז יש נ"מ של שינוי בעלים, ודלא כמו שהציע לעיל, אבל נשאר בצ"ע.]

ועי' בקר"א שחולק על המל"מ, אבל כתב כעין הזבח תודה הנ"ל בדברי הרמב"ם, וז"ל:

והיה נראה דיצא לו ז"ל מהא דתני בברייתא טבילת אצבע מפגלת. ובאידיך ברייתא לא מפגלת ולא מתפגלת, משמע דלהתפגל ג"כ פליגי, ולמ"ד דמפגלת ה"ה דמתפגלת. וע"כ היינו משום דהוי בכלל הזיה. ואם חישב בשעת שחיטה או קבלה לטבול אצבעו למחר הוי כמו שחישב להזות למחר, דהוי פיגול ועי' במשנל"מ ז"ל שם בפ' הנ"ל דמיפשיט פשיטא ליה דלכ"ע אינו מתפגל. ולפי משמעות לשון הרמב"ם ז"ל דהוי בכלל הזיה יש מקום לומר דמתפגל. אע"ג דאין זה מוכרח, דהא אכתי ליכא אכילת מזבח. מ"מ יפלא בעיני על מפרשי דבריו ז"ל שלא הרגישו בזה. ועי' משנל"מ ז"ל פ' י"א מה' הנ"ל.

ויש עוד נ"מ אי טבילת אצבע הוי בכלל עבודת זריקה לגבי אם בעינן מחשבה הפוסלת בכל ד' הטבילות או לא. כבר הבאנו דעת החפץ חיים דבעינן על כל ד', וכן כתב הגרי"ז בשם אחיו הגר"מ, וגם בקר"א (מב.) כתב כן (וע' בכ"ז במחנ"א). אבל הגרי"ז עצמו טוען דכיון דטבילת אצבע הויא עבודה בפנ"ע סגי בטבילה אחת לפגל.

ואי טבילת אצבע פוסלת, ע' בחזו"א ובגרי"ז ובזבח תודה (ושם כתב דאפילו בזריקה א' פוסלת). וע"ע בטהרת הקודש שהציע דאפשר דתלוי בב' הלשונות שם בגמרא (דהמעייין בסוגיין יראה דשאלה זו של טבילת אצבע מופיעה פעמיים, אבל יש הברל ביניהם אי למידין דין זה משלמים או לא), ע"ש בדבריו.

וחידוש זה שטבילת אצבע היא עבודה בפנ"ע ובכ"ז מפגלת אפשר דיש כעין דבר זה בראשונים. הרשב"א (מיוחסים, מנחות ז.) כתב לגבי פיגול בשעת הגבהת כלי:

א"כ מה דברים המביאים לידי אכילה והמגביה על מנת לאכול כו' ולהקטיר כו' יפגל כמו קומץ וד' עבודות וכיון דצריכי' להביאו לידי אכילה ונהי דבזבחים ליכא אלא ד' עבודות

במנחות יהיו ה' כיון דדבר המביא לידי אכילה הוא וכל דבר המביא לידי אכילה מפגלין בו כדפירשנו.

וכתב בפירושו לגבי מנחות דיש סוג ה' כזה. ויש שרוצים לחדש (ע' בספר איזהו מקומן שהציע דבר זה) דשמא לדעתו ה"ה בזבחים דיש סוג ה', וצ"ע עוד.

ויש עוד לשאול באיזה מקום עושים הטבילה. החשק שלמה (יג): כתב בפ"י דברי הרמב"ם דע"כ צ"ל דמיירי כשטבל אצבעו בחוץ (ר"ל בעזרה), דאל"כ יש להקשות הלא קיי"ל לקמן (מד:): כר' יוסי (וכ"ה ברמב"ם בפ"ז מהל' פסה"מ) דאין מפגלין בדבר שנעשה בפנים על דבר בחוץ וכן להפך וע"כ דהיה בחוץ. וא"כ כשחישב להקטיר האימורין או לשפוך השירים למחר הוי חוץ לחוץ ושפיר יש לפגל בכה"ג. והקשה על עצמו דא"כ בהמשך הסוגיא כשמקשה הגמ' לימא כתנאי אי טבילת אצבע מפגלת לכאורה הו"ל להגמרא לחלק בזה האופן (או לימא דחדא מהן מיירי כשטבל בחוץ או לימא דחדא כר"ש וחדא כרבנן), וגם קשה על הרמב"ם דלא הו"ל לסתומי כ"כ. ומכח זו סיים שם החשק שלמה דההגדרה של חוץ ופנים איננה תלויה אם במציאות הוא בחוץ או בפנים, אלא הגדר הוא דאם הוי דבר שמעכב אם אינו בפנים אז חשיב עבודת פנים ואפילו אם אינו במציאות בפנים, אבל טבילת אצבע מיקר עבודת חוץ ואפילו אם במקרה טבל בפנים. וז"ל החשק שלמה, ולכן נ"ל דהא דאמרינן דפיגל בעבודה שבפנים לא פיגל היינו בהזאה דמעכב בפנים אבל טבילת אצבע כיון דכשר גם בחוץ שפיר מהני ביה מחשבת פיגול דמקרי עבודת חוץ, עכ"ל

אבל ע' במנ"ח (בהע' על הרמב"ם [שם יז:ג], וע"ע בכ"ז במנח"א) דכתב דהרמב"ם מיירי כשטבל בעזרה, דאם טבל בהיכל אינה מפגלת כמבואר בהלכה ה' והלכה ו'. וזה דלא כהחשק שלמה, דהמנ"ח ס"ל דגדר פנים היינו כפשוטו איפה עומד במציאות.

ומזה יש לתרץ מה שהקשה האילת השחר על רש"י (בד"ה שמעתתי). שרש"י כתב שהוי ע"מ להקטיר אימורים למחר (וע' עוד בסוף הדף (יג): ברש"י ד"ה לא מפגלת שכתב כן עוד פעם). והקשה דהו"ל לרש"י לכתוב ע"מ לזרוק את הדם (וכתב דאה"נ אי סבר דהוי בכלל הזריקה אז י"ל דאין זריקה מפגלת זריקה כמו שאין הקטרה מפגלת הקטרה כמבואר בספ"ב

דמנחות). ולפי הנ"ל א"ש מש"כ רש"י, דא"א לומר דהוי על מנת לזרוק את הדם דהוי חוץ לפנים. וכ"ז אינו אלא אליבא דהמנ"ח, אבל להח"ש בלא"ה לק"מ דבכל מקום שטבל דינו כבחוץ (ובלבד אם לא נימא דס"ל לרש"י דיש לפגל מפנים על פנים אבל ע' בזה במחנ"א שם בדף מד: דהוי מח' רמב"ם ותוס').

ואפשר דיש עוד ראייה לזה, דכשאמרינן טבילת אצבע מתפגלת ע"כ השחיטה בעזרה וקבלת הדם ג"כ התם וא"כ עכצ"ל דהטבילה הוי בחוץ דאל"כ אינו מפגל כלל (להמנ"ח), וע"כ מובן למה כתב רש"י ע"מ להקטיר אימורין למחר.

אבל לפ"ז כיון דקיי"ל דלכל הזייה והזייה בעינן טבילה חדשה א"כ צ"ל ג"כ להמנ"ח דיצא לחוץ בין כל הזייה והזייה לחוץ, וחדוש הוא. [ואפשר ג"כ דקצת קשה ע"ז ממש"כ תוס' (לקמן ריש כה: בסד"ה בשפת) לגבי הזאת פרה שכתבו דלא יתכן לומר דהמזה ירד מהר המשחה בין כל הזאה והזאה. אבל ג"כ אפשר דיש לדחות דהתם הוי טירחא טפי משא"כ הכא אינה דרך רחוקה כ"כ כהתם.]

ולכאורה גם אין לומר דנ"מ אי זר חייב מיתה אי טבל אצבעו בלי זריקה דאמרינן ביומא (כד). דבעינן עבודה תמה. אבל לכאורה צע"ק לגבי דם חטאת דפסק הרמב"ם (מע"ק ח: ח) וז"ל ניתז מאצבעו אחר שיצאת הזייה מידו אינו טעון כיבוס ששיירי הדם שבאצבע פסולין להזייה ע"כ, ומבואר מזה דאם היה קודם שיצאת ההזייה מידו טעון כיבוס. אבל קשה דאינו טעון כיבוס אלא א"כ ראוי להזייה, ולהרמב"ם גופא דפסק (מפסולה"מ יז: ג) דטבילת אצבע בכלל ההזייה א"כ לכאורה קשה דאי כשכבר טבל אצבעו הוי כאילו נעשה ההזייה א"כ היאך יוכל לומר עכשיו שעדיין ראוי להזייה. וע"כ צריך לחלק בין סוגיין ובין דם חטאת דהתם הטבילת אצבע אינו מיוחס כ"כ אל ההזייה כמו הכא.